

“Жывыя склады”. Пры вывучэнні новага слоўнікавага слова раздаю дзесям склады, адзін будзе складам “ва”, другі – “ак”, трэці – “ум”, чацвёрты – “ры”. Дзеці становяцца ў рад і заўважаюць, што слова атрымалася “пераблытанае”. Мяняюцца месцамі і атрымалася слова “акварыум”. Дыдактычная гульня “Пераклічка” накіравана на замацаванне ўмення адрозніваць галосныя і зычныя гукі. Называю ўперамешку розныя гукі – галосныя і зычныя, дзеці складаюць новае слоўнікавае слова і называюць яго.

Сістэматычнае выкарыстанне падобных практыкаванняў, зварот да слоўніка, што змешчаны ў канцы падручніка, выклікае ў навучэнцаў цікаўнасць да вывучэння слоўнікавых слоў і развівае арфаграфічную пільнасць, навучэнцы трывала засвойваюць іх і могуць выкарыстоўваць у вуснай і пісьмовай мове.

Літаратура

1. Якімовіч А.М. Алфавіт ад А да Я дапаможнік для настаўнікаў пачатковых класаў / А.М. Якімовіч. – Мінск: Нар. асвета, 2009. – 175 с.
2. Тамашэвіч З.М., Якімовіч А.М. Жывыя літары: Дыдакт. матэрыял да ўрокаў навучання грамаце: Дапаможнік для настаўнікаў падрыхтоўчых класаў / З.М. Тамашэвіч, А.М. Якімовіч. – Мінск: Нар.асвета, 2002. – 143 с.
3. Шах, С.М. Займальная граматыка для пач. класаў / С.М. Шах. – Мазыр: ТАА ВД “Белы Вецер”, 2002. – 48 с.
4. Сыско, І.Г. Шляхі для роднай мовы: сучасныя падыходы да выкладання беларускай мовы ў пач.класах / І.Г. Сыско. – 2-ое выд. – Мазыр: Содействіе, 2008. – 72 с.

А.М. Палуян (Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны)

ВЫВУЧЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (ПРАФЕСІЙНАЙ ЛЕКСІКІ) У КАНТЭКСЦЕ КУЛЬТУРЫ

Ключавыя словы: мова, культура, лінгвакультуралагічны падыход, нацыянальна-культурны кампанент, нацыянальна-маркіраваныя адзінкі.

Дысцыпліна “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” дазваляе студэнтам далучыцца да багаццяў нацыянальнай культуры і скіравана на фарміраванне камунікатыўна развітых асоб, якія могуць наладжваць зносіны на беларускай мове ў сваёй прафесійнай сферы, ствараць і перакладаць вузкасפעцыяльныя тэксты, весці справавую дакуменатцыю, выступаць з навуковымі дакладамі і публічнымі прамовамі.

На думку метадыстаў, навучальны працэс не можа абмяжоўвацца выключна адукацыйнымі мэтамі і задачамі, ён павінен быць цесна звязаны з выхаваннем асобы. У адпаведнасці з гэтым дыдактычны матэрыял, які выкарыстоўваецца на занятках, павінен спрыяць выхаванню павагі да нацыянальных святынь, раскрываць сутнасць беларускага ладу жыцця, багаты свет традыцый нашага народа, вучыць выпрацоўваць

грамадзянскую пазіцыю, выхоўваць патрыятычныя пачуцці, любоў да вялікай і малой радзімы, пашыраць кругагляд студэнтаў, дапамагаць усвядоміць нормы і ўзоры паводзін у калектыве, і пры гэтым адпавядаць высокай мастацкасці.

Пры выкладанні беларускай мовы для студэнтаў біялагічнага факультэта – будучых настаўнікаў біялогіі і хіміі – вялікая ўвага надаецца нацыянальна адметным моўным фактам і з’явам. Пры адборы дыдактычнага матэрыялу мы кіруемся лінгвакультуралагічным падыходам, “звязаным з вывучэннем мовы праз прызму нацыянальнай і сусветнай культур” [1]. Рэалізацыя лінгвакультуралагічнага падыходу ажыццяўляецца ў двух асноўных напрамках:

- вывучэнне беларускай мовы ў кантэксце айчыннай культуры, што стварае ўмовы для глыбокага асэнсавання самабытнасці, эстэтычнай каштоўнасці беларускай мовы як складніка нацыянальнай культуры;
- пазнанне нацыянальнай культуры ў дыялогу і ва ўзаемадзеянні з культурай іншых народаў, што спрыяе ўсведамленню ўнікальнасці роднай мовы як феномена беларускай культуры і як каштоўнай часткі сусветнай культуры (сваю культуру мы разумеем у параўнанні з іншай).

Першы напрамак прадугледжвае ўключэнне ў змест прадмета “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” выказванняў вядомых пісьменнікаў і грамадскіх дзеячоў пра беларускую мову і культуру, мастацкіх і публіцыстычных тэкстаў, якія з’яўляюцца каштоўным матэрыялам для даследаванняў асаблівасцей мыслення, ментальнасці пэўнай нацыі і адначасова служаць засваенню лексічнага запасу мовы, яе граматычнага ладу. Напрыклад, студэнты знаёмяцца з дзвюма цытатамі і павінны сфармуляваць свае адносіны да сказанага, пагадзіцца ці не пагадзіцца з аўтарамі:

І хоць на свеце налічваецца больш за дзве тысячы моў, кожная з іх мае сваё непаўторнае гучанне, сваю гісторыю, падані, легенды. І таму страта кожнай з іх з’яўляецца не меншай стратай у духоўнай культуры чалавецтва, як тыя, якія заносім у Чырвоную кнігу беззваротных нашых экалагічных страт (Максім Танк).

Зараз маладое пакаленне, прычым адукаванае, усё больш выкарыстоўвае ў сваіх зносінах беларускую мову. Маладыя людзі актыўна ўжываюць яе ў сферы інтэрнэт-камунікацыі. Таму ёсць падставы спадзявацца, што павышэнне цікавасці да беларускай мовы будзе працягвацца (А.А. Лукашанец).

Вядома, што тэкст з’яўляецца адным са сродкаў стварэння маўленчага асяроддзя, скіраванага на развіццё камунікатыўных здольнасцей студэнтаў, на выхаванне ў іх моўнай чуйнасці і маральных якасцей. Засваенне лексікі і граматыкі беларускай мовы адбываецца праз выкарыстанне тэкстаў з нацыянальна-культурным кампанентам [2; 3]. Студэнтам-біёлагам прапануюцца тэксты, у якіх адлюстраваны звычаі,

традыцыі, побыт, вераванні, духоўныя і матэрыяльныя каштоўнасці: “Сімволіка ручніка”, “Свой дварочак як вяночак”, “Дзяды”, “Пакровы”, “Сёмуха”, “Каляды”. “Культ расліннасці”, “Дрэвы зямлі нашай і іх сімволіка”.

Праз такія тэксты студэнты знаёмяцца з нацыянальна маркіраванымі адзінкамі мовы – словамі і словазлучэннямі, надзеленымі нацыянальна-культурнай семантыкай, якія змяшчаюць інфармацыю пра ўнікальнасць матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў.

Да такой лексікі адносім:

- найменні прадметаў і з’яў беларускага побыту: напрыклад, назвы страў разглядаем на прыкладзе тэксту “Верашчака” [2] і ўрыўка з рамана Ніла Гілевіча “Родныя дзеці” (Вось ты ў гасцях і нават слоўца табе сказаць няма калі...) [3]. Затым студэнтам прапануецца назваць іх любімыя стравы і расказаць, як іх гатуюць;

- безэквівалентную лексіку: кожнай мове ўласціва сваё, толькі для яе характэрнае адлюстраванне свету. Гэта праяўляецца ў тым, што ў адной мове якая-небудзь з’ява абазначаецца апісальна, спалучэннем слоў, а ў іншай – адной лексмай. У якасці задання студэнтам прапануецца перакласці на рускую мову наступныя словы: *адвячорак, брук, канаплянішча, вятрак, знічка, рызыконт, сырадой, чыгунка, дабранач, дакопкі, дажынкi, заадрасаваць, здоўжыцца, здзяцінецць, зняволіць, зрушыць, алей, тук, лой, здор, шмалец, куфель, філіжанка, маладзік, поўня, ветак, каліва, сцізорык, дубэльты, камяніца, пярун, прысак, падсусед, рум, замчышча, выцінанка, нішчымніца;*

- беларускую тапаніміку і антрапаніміку (пра што гавораць імёны і назвы роднага краю): студэнты павінны падрыхтаваць паведамленні і растлумачыць паходжанне свайго імя і прозвішча, населенага пункта, дзе яны нарадзіліся ці жывуць; паразважаць над тым, што ўплывае на характар уласных імёнаў (гісторыя, культура народа, рэлігія, змены сацыяльнага асяроддзя, мода на імёны і інш.);

- фразеалагізмы, паходжанне і існаванне якіх звязана з гісторыяй, культурай, псіхалогіяй беларускага народа: *блэкату аб’еўся, першы блін сабаку, за рубель жабу ў Вільню пагоніць, на святыя ніколі; даць гарбуза і інш.* [4];

- назвы жывёльнага і расліннага свету: са студэнтамі праводзім віктарыны “Па старонках Чырвонай кнігі Беларусі”, “Флора і фаўна Беларусі”, “Дапішыце словы”, “Грыбы”; выконваем наступныя заданні: 1) да кожнай з прыведзеных назваў птушак падбярыце дзеяслоў для абазначэння іх спеваў: *кнігаўка, груган (крумкач), салавей, бусел, голуб, курыца, глушэц, зязюля, гусь, дра, качка, сініца, певень, варона, бугай, сарока*; 2) ад назваў жывёл і птушак утварыце найменні маладых істот і запішыце гэтыя назоўнікі ў давальным і творным склонах: *кошка, сабака,*

курыца, качка, гусь, індык, карова, конь, лось, ліса, воўк, мядзведзь, леў, пацук, вавёрка, заяц, трус.

Другі напрамак рэалізацыі лінгвакультуралагічнага падыходу – пазнанне нацыянальнай культуры ў дыялогу і ва ўзаемадзеянні з культурай іншых народаў - дае магчымасць не толькі спасцігнуць каштоўнасці іншай культуры але і асэнсаваць унікальнасць сваёй. Дыялог культур абапіраецца на паняцце моўнай карціны свету, якая ўяўляе сабой адлюстраваня ў катэгорыях і часткова формах мовы ўяўленні пра будову элементы і працэсы рэчаіснасці.

Раскрыццё моўнай карціны свету адбываецца шляхам супастаўлення фактаў беларускай і іншых моў, у першую чаргу рускай, якой добра валодаюць студэнты.

Напрыклад, студэнты павінны выканаць наступныя заданні:

1) запішыце адпаведныя прыведзеным рускамоўныя афіцыйныя імёны: *Алесь, Сымон, Рыгор, Яўхім, Язэп, Апанас, Аніс, Антось, Пятрусь, Піліп, Даніла, Халімон, Мікола, Міхась (Міхал), Тамаш, Зміцер (Змітрок), Кастусь, Тодар, Марыля, Гелена (Гэля), Барбара, Параска, Рыніна, Луцзя, Зося, Тэля;*

2) запоўніце табліцу:

Па-беларуску	Па-руску	Па-руску	Па-беларуску
<i>Лаяць</i>		<i>Лаять</i>	
<i>Люты</i>		<i>Лютый</i>	
<i>Сварыцца</i>		<i>Свариться</i>	
<i>Блага</i>		<i>Благо</i>	
<i>Бяседа</i>		<i>Беседа</i>	
<i>Багатыр</i>		<i>Богатырь</i>	
<i>Бойка</i>		<i>Бойко</i>	
<i>Бяспечны</i>		<i>Беспечный</i>	
<i>Бескарысны</i>		<i>Бескорыстный</i>	
<i>Качка</i>		<i>Качка</i>	
<i>Нядзеля</i>		<i>Неделя</i>	
<i>Склон</i>		<i>Склон</i>	
<i>Адказаць</i>		<i>Отказать</i>	
<i>Маніць</i>		<i>Манить</i>	
<i>Убіць</i>		<i>Убить</i>	
<i>Устаць</i>		<i>Устать</i>	
<i>Люлька</i>		<i>Люлька</i>	
<i>Спор</i>		<i>Спор</i>	
<i>Час</i>		<i>Время</i>	
<i>Пытаць</i>		<i>Пытать</i>	
<i>Свет</i>		<i>Свет</i>	
<i>Мех</i>		<i>Мех</i>	
<i>Рушыць</i>		<i>Рушить</i>	

Такім чынам, вывучэнне беларускай мовы ў кантэксце культуры прадугледжвае мэтанакіраванае і сістэмнае ўключэнне ў змест прадмета звестак пра родную мову як факт нацыянальнай культуры; тэкстаў з нацыянальна-культурным кампанентам, нацыянальна афарбаваных адзінак мовы. Дыялог культур у выкладанні мовы абапіраецца на паняцце моўнай карціны свету і звязаны з асэнсаваннем асаблівасцей беларускай мовы на фоне яе супастаўлення з іншымі мовамі, а таксама з выяўленнем агульных і адрозных рыс блізкароднасных слоў.

Літаратура

1. Зелянко, В.У. Напрамкі і сродкі рэалізацыі лінгвакультуралагічнага падыходу пры навучанні беларускай мове / В.У. Зелянко. – URL <http://elib.bspu.by/bitstream/doc/19532/pdf> (дата звароту -24.01.2022).
2. Сучасная беларуская мова. Арфаграфія і пунктуацыя: этнакультуралагічныя тэксты: вучэбны дапаможнік для студэнтаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне вышэйшай адукацыі / М.У.Буракова, В.А. Ляшчынская, З.У. Шведава. – Гомель : ГДУ, 2007. – 237 с.
3. Раманцэвіч, В. Пачаткі роднае мовы: Дапаможнік для ўсіх / В. Раманцэвіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 143 с.
4. Коваль, У.І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях / У.І. Коваль. – Мн.: Народная асвета, 1994. – 48 с.

І.В. Саламаха (ДУА “Яслі-сад-базавая школа № 11 г. Полацка”)

ЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ГУЛЬНІ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК СРОДАК РАЗВІЦЦА ПАЗНАВАЛЬНАЙ ЦІКАВАСЦІ

Ключавыя словы: пазнавальная цікавасць, лінгвістычная гульня, займальнае заданне, базавая мадэль, вучэбная дзейнасць.

Кожны настаўнік марыць пра тое, каб вучні на яго ўроку працавалі добраахвотна, творча, плённа, з цікаўнасцю. Як захапіць вучняў сваім прадметам? Як зрабіць іх не пасіўнымі глядачамі на ўроку, а актыўнымі ўдзельнікамі вучэбнага працэсу? Аналізуючы асноўныя прычыны зніжэння якасці ведаў вучняў, школьны настаўнік разумее, што ў аснове навучання павінен быць прынцып пазнавальнай цікавасці.

Развіццё пазнавальнай цікавасці да вывучэння беларускай мовы – гэта асноўная накіраванасць прадмета, якая забяспечвае магчымасць фарміраваць у вучняў несупярэчлівае ўяўленне пра сістэму і структуру мовы, звярнуць іх увагу на моўныя факты. І ў гэтай сітуацыі важным становіцца не толькі назапашванне ведаў вучнямі, але і самі спосабы засваення і перапрацоўкі інфармацыі, сродкі навучання, развіццё творчага патэнцыялу школьніка, заснаванага на прадукцыйным мысленні. Леў Сямёнавіч Выгоцкі адзначаў, што ў школьным узросце менавіта гульня і